

چند نکته در تصحیح لغت فرس اسدی

۴

صفحه ۲۵۷ سطر ۸ ویک

❖ ویک .

صفحه ۲۵۷ سطر ۱ کلك : قلم را گویند... عسجدی گوید :

كلکش چومرغکی است دو دیده بر آب مشك ...

❖ ... دو دیده بر ...

صفحه ۲۵۸ سطر ۴ چكوك : چكاوك باشد . لیبیی گوید :

چون ماهی شیم کی خورد غوطه غوك کی دارد جغد خیره سر لعن چكوك
ودر حاشیه افزوده شده : این بیت دوم فقط در «س» که بیت اول را ندارد آمده

شکل متن تصحیح قیاسی است و صورت این بیت در «س» چنین است :

چون ماهی شیم که خورد غوطه چو غوك تا دارد جغد خیره سر لعن چكوك

❖ تصحیحی که در بیت شده غلط است . اصل کلمه چفوك است .

رجوع به چفك در برهان قاطع شود و شعر این طور است :

چون ماهی شیم کی خورد غوطه چفوك...

صفحه ۲۵۹ سطر ۱ خدوك : کسی را گویند که طیره بود . عنصری گوید :

هر که بر در که ملوك بود از چنین کارها خدوك بود

❖ خدوك بمعنی اضطراب و غم و حزن . امروز هم در قراغ اطراف قزوین معمولست .

بجای طیره ، طیرگی و بجای کارها در مصراع دوم : کار با است .

صفحه ۲۵۹ سطر ۸ تبوك : طبقی باشد بر مثال دف ... منجيك گوید :

من فراموش نکردستم و نه خواهم کرد آن تبوك جو و آن تاوه اشان را

❖ بجای تاوه ، ناوه .

صفحه ۲۶۳ سطر ۱

چه زنی طعنه که باحیزان حیزید همه

که تویی حیز و تویی مسخره باشنگان شنك

❖ مصراع دوم چنین باید باشد :

که تویی حیز و تویی مسخره و شنک و مشنگ

صفحه ۲۶۳ سطر ۶ مدنك : دندانۀ کلید دان باشد . قریع الدهر گوید :
همه آویخته از دامن بهتان و دروغ چو کنه از کس گاو و چو کلیدان ز مدنك
بجای کنه ، کفه (بضم اول و فتح دوم) است .

صفحه ۲۶۴ سطر ۱۳
مال فراز آری و نگاه نداری تا بیرند از در و دریچه و پاچنگ
در مصرع اول ظاهرأ ... و بکار ؟ نداری .

صفحه ۲۶۵ سطر ۴ فیلك : تیر بدخشانی بود دوشاخه . فرخی گوید :
بکوه برشد واندر نهالگه بنشست فیلك پیش و بزه کرده نیم چرخ کمان
بجای کمان ، بچنگ است چنانکه در نسخه چابی و دیوان فرخی (صفحه ۲۰۸ سطر
۱۵) آمده است .

صفحه ۲۶۵ سطر ۷ نك ، عدس بود . منجيك گفت :
آن کوز سنگ خارا آهن برون کشد نسکی ز کف او نتوان خود برون کشید
بجای نتوان خود ، نتواند .

صفحه ۲۶۶ سطر ۹ زنگله بود کوچک اما برزگران زنگ گویند (کذا) .
عبارت ظاهرأ چنین باید باشد : زنگله بود کوچک اما بزرگ آنرا زنگ گویند .
صفحه ۲۶۷ سطر ۷

دقیقی چهار خصیلت برگزیده است ...

بجای دقیق چار ...

صفحه ۲۶۹ سطر ۴ :
گنگی پلید بینی گنگی پلید پای محکم سنبل ساقی زین کرده ساعدی
بجای مصرع دوم چنین باید باشد :

محکم سنبل ساقی زین کرده ساعدی .

صفحه ۲۷۰ سطر ۲ چادرگی دیدم رنگین براو ...
بجای چادرگی ...

صفحه ۲۷۰ سطر ۳ كوك : تره ایست . گروهی کاهو خوانند . خسروانی گفت :
خواب در چشم آورد گویند كوك و كوكنار
تا فراق روی او داروی بی خوابی شود

بجای مصرع دوم : با فراق روی او ...

صفحه ۲۷۰ سطر ۹ كابوك : جای مرغ خانگی بود .. بوشکور گوید :
چون بچه کبوتر منقار سخت کرد هموار کرد موی و بیو کند موی زرد
كابوك را نشاید و شاخ آرزو کند . وز شاخ سوی بام شود باز گرد کرد

✦ مصراع سوم ظاهراً : كابوك را نخواهد؟ یا نباید؟ و...
صفحه ۲۷۱ سطر ۱ بوك : غله را پنهان کردن بود در چاه و خاك و خاشاك بر سرش
کردن . منجيك گوید :

برمرك پدر گرچه پسر دارد سوك
در خاك نهان كندش مانند بوك
طیان گوید :

غله كردی بزیر بوك نهان
✦ گمان میکنم بوك بمعنی پلیدی یا چیزی مانند رشوت و كوت و زبیل و امثال آنست
و در بیت اول این مدعا ظاهر است و بیت دوم هم اینطور است :

غله كردی بزیر خاك نهان چون بر آرند ...

و اصل کلمه آذری بوق (پلیدی، عنده) همین بوك است .

صفحه ۲۷۲ سطر ۲ چكك : مرغی است خرد . بوشكور گوید :

گر بازی اندر چكك كم نگر
و گر باشه ای سوی بطن مبر

✦ این بیت در صفحه ۴۱۴ با تبدیل چكك به چغو برای کلمه چغو شاهد آمده است .

صفحه ۲۷۲ سطر ۵ منجك : آن بود که مشعبدان بدو قلم و چیز ها بر جهانند

منجيك گوید :

بمنجك جهانندی مرا از درت
بپا نه نهادی تو بر مادرت

هم منجيك گوید :

شاعر که دید تقدك و كاونجك (گذا)
بیهوده گوی و نحك و بلكنجك

از کون خر فروتر و پنج ارش
می بر جهد سبکتر از منجك

✦ منجك را گمان میکنم در هر دو مثال معنی كيك (كك) میدهد و مثال اول هم :

«چو منجك جهانندی مرا از درت» باید باشد .

و کلمه تقدك در مصراع اول بیت دوم : باقد و کلمه ارش در مصراع دوم بیت دوم :

ارش است .

صفحه ۲۷۲ سطر ۹ ن : كاونجك خیار و ارنك (گذا) را خوانند، س : كاونجك خیار و

بادرنك بود .

✦ كاونجك خیار . بادرنگ را خوانند، س : كاونجك خیار بادرنگ بود .

صفحه ۲۷۳ سطر ۸ بساك : شاخ نو باشد که از بن ریاحین بر آید و درخت تازه بود

و نازك ..

✦ رجوع به بساك در صفحه ۲۵۴ شود .

صفحه ۲۷۴ سطر ۱۳ فراستوك : برستوك باشد . زرین کتاب گوید :

ای قجه بنازی بدف ودوك
مسرای چنین چون فراستوك

✦ ای قجه چه یازی بدف زدوك .

صفحه ۲۷۵ سطر ۱ پوك : حراق و بود آتش بود. آغاجی گوید :
 گر بر فکند گرم دم خویش بگو کرد
 بی پوك ز گو کرد زبانه زند آتش
 ❖ حرف (م) در کلمه در گرم بدون کسره اضافه است .
 صفحه ۲۷۵ سطر ۸ بشك : شب نم باشد. بوالعباس گوید :
 بشك آمد بر شاخ و بر درختان
 گسترده ردا های طبلسان
 ❖ بجای شب نم : ظاهر اشجام باید باشد. رجوع به شجام شود و مصراع اول چنین باید
 باشد :

بشك آمد بر شاخ و بر درخت یا بشك آمد بر شاخ و درختان
 صفحه ۲۷۶ سطر ۱۲ چك : قباله باشد . بتازی صك گویند . کسائی گوید :
 هم نگذرم سوی تو هم ننگرم سوی تو
 دل ناورم سوی تو اینك چك تبرا (کذا)
 ❖ هم نگذرم بگویت هم ننگرم برویت
 دل نا ورم بسویت اینك چك تبرا
 س ۲۷۶ سطر ۵ : آن بزرگان گر شنودی ...
 ❖ آن بزرگان گر شنودی ..

صفحه ۲۷۷ سطر ۴ مك : مکیدن بود ... عسجدی گوید :
 هم ساده اگلی هم شکری هم نمکی
 بر برک گل سرخ چکیده نمکی
 پیغمبر مصری بخو بی نه مکی
 من بوسه زنم لب بسکم تونمکی
 ❖ نمکی در مصراع دوم یعنی نم خرد هستی و در مصراع چهارم یعنی نی مکی و مصراع
 دوم چنین باید باشد :

پیغمبر مصری بخوی و مکی . انا املح منه واخی یوسف اصبح منی . شاعر محمود
 غزنوی نمیتواند سلب خوبی از پیغامبر مکی کند.

صفحه ۲۷۸ سطر ۱ مچرك : سخره و بیگار بود ... رودکی گفت :
 چون فراز آمد بدو آغاز مرگ
 دیدنش بیگار گرداند و مچرك
 ❖ دیدنش بیگار گرداند مچرك
 صفحه ۲۷۸ سطر ۹ ییوك : عروس بود . رودکی گوید :

بس عزیزم بس گرامی شاد باش
 اندرین خانه بسان نو ییوك
 ❖ بس عزیزم بس گرامی سال و ماه ؟
 صفحه ۲۷۹ سطر ۹ منجيك گوید (در لغت تنگ).

دشت چون دیبای سوزن (کذا) کرد و آهو جوق جوق
 ایستاده آمده بیرون بصحراها زتنک
 ❖ سوزن کرد یعنی قلاب دوزی . سوسن گرد، نام جانی .

صفحه ۲۸۰ سطر ۱ سپیدرک، دستارچه بود رودکی گفت :
ای قبله خوبان من ای طرفه ری
لب را بسیدرک بکن پاک از می
در نسخه خطی سروری مصراع دوم چنین است :

لب را بسر درک بکن پاک از می
ودرک در لغت نامه ها من جمله در برهان قاطع بمعنی دستار و دستارچه است و لغت «دوز»
و «دوز» در قزوین متداول و بمعنی سر آستین میباشد بنا بر این احتمال میرود که
سیدرک منحرف سردرک و مصراع فوق چنین باشد :

لب را بسر درک بکن پاک از می

یعنی لب را بسر آستین پاک کن .

صفحه ۲۸۰ سطر ۴ شتالنگ کعب پای بود . حکاک مرغزی گوید :

چنان منکر لفجی که برون آید از زنگ

یا وردش بر زانو ز شتالنگ

در مصراع اول کلمه زنگ رنگ است بمعنی شتر قوی که از بهر نتاج
نگاهدارند .

صفحه ۲۸۰ سطر ۱۰ غدنگ، ابله و بی اندام بود . قریح الدهر گوید :

همه چون غول بیابان هته چون مار صلیب

همه بد زهره بخوی و همه چون کاک غدنگ

در مصراع دوم : همه بومره نجدی همه چون کاک غدنگ

صفحه ۲۸۲ سطر ۷ قدرنگ، چو بیست که کازران بدان جامه شویند .

بجای کلمه شویند، کوبند .

صفحه ۲۸۲ سطر ۱۳ ای زدوده سایه تو زاینه فرهنگ رنگ

بجای رنگ زنگ است .

صفحه ۲۸۳ سطر ۳ لك، دوز (۴) باشد علوم انسانی

دوز است و دوزه رجوع به برهان قاطع شود .

صفحه ۲۸۳ سطر ۱۰ سوک، مصیبت بود . رودکی گوید :

بسا که مست در این خانه بودم و شادان

چنانکه جاه من افزون بداز صدور و ملوک

در مصراع آخر : امیر و بیوک و نسخ همه بیوک است چرا متعرض نشده اند در صورتی

که رودکی باز جای دیگر همین مضمون را می آورد :

بس عزیزم بس گرامی شاد باش
اندر این خانه بسان نویوک

صفحه ۲۸۴ سطر ۱۲ کلمه پک در مصراع دوم بمعنی ضفدع و غوک است

رجوع به صفحه ۲۵۴ سطر ۱۲ شود .
صفحه ۲۸۵ سطر ۱: این علامت نه آن هستی بود

پس چه دعوی کنی بدو وجه يك
* کلمه يك در مصراع دوم يك است بقرینه کلمه دو در همان مصراع .
صفحه ۲۸۶ سطر ۵ خنچك (بضم اول و فتح سوم)

* اینجا چرا باضم [خاء و فتح جیم و در صفحه قبل بکسر خاء است ؟
صفحه ۲۸۶ سطر آخر .

* يك بيت ديگر اين قطعه در کلمه چام چام شاهد آمده است درس ۳۴۶
صفحه ۲۸۶ سطر ۵ حاشیه فارسی علك بکسر عين کند رو است .
* ... کندر است .

صفحه ۲۸۷ سطر ۲ حاشیه ۴ - چ اضافه دارد و خرجك بیابانی است واز پیش
گفتیم (ولی در [پیش چنین چیزی نیست و لابد افتاده) .

* در لغت خرجك بعد از این آمده است درس ۳۰۵
صفحه ۲۸۸ سطر ۷ نیرنگ دیگر، رنگ باشد که نکار گران زنند، فرخی گفت؛
همه عالم ز فتوح تو نکاری گشته است

همچو آکنده بصد رنگ نوآمین نیرنگ

* سیرنگ است بمعنی سیمرغ و نیرنگ غلط است .

صفحه ۲۸۹ سطر ۱ و فنك خوشه انگور بود که خوشه از او آب خورد
* بی شبهه غلط از مؤلف است اگر و ننگ در حقیقت از رز و کرم چیزی باشد
سرشاخه بریده آنست که عادتاً تا چند روز از آن آبی صافی چکد نه دم یا جنبه انگور
که بوسیله آن آب در خوشه دود .

صفحه ۲۹۰ سطر ۷ فتراك، سموت زین باشد، فردوسی گوید :
فرستاده ای چون هزبر دژم گمندی بفتراك و برشت خم

* در مصراع اول هزبر است و در مصراع دوم بفتراك بر، بدون واو .
صفحه ۲۹۰ سطر ۱۳ كلك، احوال بود... ابوالعباس گوید :

از فروغش شب تاری شد نقش نكین زسر کنگره برخواند مرد کلكا
* مصراع اول ظاهراً چنین باید باشد :

از فروغش شب تاری شده مر نقش نكین
صفحه ۲۹۱ سطر ۱۲ خرچنگ، سرطان است . ابوطاهر گوید :

يك رخ تو ماه و آن دگر رخ زهره
زهره بمقرب نشسته ام ماه بخرچنگ

❖ کلمه نشسته در مصراع دوم نهفته است .
صفحه ۲۹۴ سطر ۸ کلفهشنگ، آب فرسوده بود که از ناوان فرود آید . فرالای
گوید : آب کلفهشنگ گشته از فرسردن ای شگفت .

همچنان چون شیشه سیمین نگون آمیخته .
❖ کلمه شیشه در مصراع دوم شوشه است .

صفحه ۲۹۴ سطر ۹ بلك شرار آتش بود شهید گوید :
چو زرسا وچکان بلك ازو چو بنشستی شدی پشیره سیمین عیبه جوشن
❖ ... شدی پشیره سیمین و غیبه جوشن . و این شعر شهید رادر صفحه ۲۹۸ برای ایوک
شاهد آورده است با تصرفاتی .

صفحه ۲۹۴ سطر ۱۲ جاخشوك: داس بود . دقیقی گوید :
ای خواجه گر بزرگی و اشغال نی ترا

برگیر جاخشوك و برو می درو حشیش
❖ ای خواجه با بزرگی و اشغال چی ترا

برگیر جاخشوك و بر او می درو حشیش
صفحه ۲۹۸ سطر ۲ ایوک شرار آتش بود، شهید گفت :

چو از ساوه چکان ایوک ازو لیکن چو بنشستی
شدی زر ساوه چون سیمین پشیره غیبه و جوشن (کذا)

❖ چو زر ساو ایوک زو چکان لیکن چو بنشستی
شدی همچون پشیره از ساوه غیبه جوشن

و این بیت شهید در صفحه ۲۹۴ برای بلك شاهد آمده است با تصرفاتی
صفحه ۲۹۹ سطر ۱۲ زشنگ . یعنی فواق، شاکر بخاری گفت :

مرا رفیقی برسد کابین غریب ز چیست
جواب دادم گر غرو نیست هست زغنگ

❖ کلمه غرو در مصراع دوم و کلمه غرم در صفحه ۴ حاشیه ظاهراً عزم است .
صفحه ۳۰۰ سطر ۱۵ چالاک دیگر، پایه و قدر بود .

❖ شاید کلمه بلند در آغاز معنی این لغت ساقط شده و عبارت چنین باشد: بلند پایه
و قدر بود .

صفحه ۳۰۱ سطر ۱۲ تاشك . نقایه ماست بود ، و تاشك دیگر، مرد چابك بود .
منطقی گوید :

نزد او آن جوان چابك رفت از غم ره کران و گوش سبک

با دونان پر زماست ماست فروش   تاشکی برد پیش آن تاشک
❖ قطعه شاهد برای هر دو معنی تاشک است لکن تاشک در اینجا بمعنی ظرف یا
نوعی ظرف است و ماست مظروف آن . چه معنی شعر اینست : مرد ماست فروش
تاشکی یعنی مثلا کاسه پر از ماست و دونان برای آن تاشک (که بقول اسدی
بمعنی چابک است) برد

صفحه ۳۰۱ سطر ۱ حاشیه نمره هر دو حاشیه سطر اول باید «۱» باشد .
صفحه ۳۰۱ سطر ۶ حاشیه . پرویز خاتون .
❖ پروین خاتون .

صفحه ۳۰۲ سطر ۲ **کولک**: کدویی بود که زنان روستا پنبه در او نهند .
لبیی گوید :

زن برون کرد کولک از انگشت   کرد بر دوک دوک ریسی پشت
❖ کولک چگونه در انگشت میرفته است ؟ اسدی معنی شعر و کلمه را نمیدانسته است
و نیز مصراع دوم چنین باید باشد :

کرد بر دوک و دوک ریسی پشت
صفحه ۳۰۲ سطر ۵ **ماک**، داروست در هندوستان .
❖ این دارو بگمانم بمعنی ارزن است .

صفحه ۳۰۲ سطر ۱۴ **کیماک**: شهریست در ترکستان، فرخی گوید :
از حسن رای تست که گیتی سرای تست
گیتی سرای تست ز کیماک تا خزر

❖ از حسن رای تست که گیتی سرای تست از کیماک تا خزر
صفحه ۳۰۲ سطر ۱۷ **هولک**: نفت (کذا) بود و هلاک نیز بود .
شاعر گوید :

چو هولک بر دوچشم دلبر افتاد   درون آمد زبا آن سرو آزاد
❖ کلمه نفت نیست، نقطه است .

صفحه ۳۰۳ سطر ۴ **میروک**: مورچه بود . عنصری گوید :
چو میروک را بال گردد هزار
❖ کلمه بال در مصراع بی شبهه سال است و در آن صورت میروک مورچه نیست

حیوانی اساطیری است . مورچه برمی آورد اما نه هزار تا .
صفحه ۳۰۳ سطر آخر ،
❖ رجوع به صفحه ۱۸ سطر ۱۹ شود .